

Perevägivald toimepanijatele suunatud sekkumisprogrammid maailmas

Käesoleva töö fookuses on perevägivald, mille all mõeldakse eeskätt paarisuhtevägivalda, mille toimepanijaks on mees. Sisuliselt kasutatakse mõisteid „perevägivald“, „paarisuhtevägivald“, „naistevastane vägivald“ ja „vägivald“ edaspidi sünonüümidenä. Vägivald on praeguse või endise (mees)partneri poolt toime pandud käitumine, mis sisaldab psühholoogilist agressiooni, kontrollivat käitumist, füüsilist kuritarvitamist või seksuaalset sundust ning tekitab kannatanule psühholoogilisi ja füüsilisi kahjustusi (Saltzman jt. 2002).

Perevägivald toimepanijatele hakati programme esmalt läbi viima 1980-ndatel Ameerika Ühendriikides ning nüüdseks on need levinud Austraaliasse, Kanadasse, Euroopasse ja mitmetesse arengumaadesse. Enamuses riikides on peres vägivalda kasutavatele meestele suunatud programmid asutatud peamiselt kogukonna aktivistide ja praktikute, mitte valitsuse poliitilise initsiatiivi tulemusena. Paljud programmid on välja kasvanud naiste varjupaikade liikumistest. (Wilson 2003: 1)

Dobash jt. (2000) kohaselt on kõige rangema disainiga programmide hindamistest selgunud, et programmides osalenud vägivallakasutajad jagunevad programmis osalemise järel järgnevalt:

1. mõned lõpetavad vägivaldse käitumise kasutamise, k.a kontrolliva käitumise ja vastavad hoiakud;
2. mõned lõpetavad füüsilise vägivald kasutamise, kuid jätkavad teiste kontrollimeetodite kasutamist;
3. mõned muutuvad teatud ajaks, kuid naasevad vägivaldse käitumise juurde;
4. mõned ei muutu.

Seega leiab kinnitust vägivald toimepanijatele suunatud programmide põhieeldus: **inimene on võimeline ennast toetatud keskkonnas muutma**. Millised on need kõige efektiivsemad toetatud keskkonnad ehk programmid, mille eeskuju tasub järgida? Sellele küsimusele antud töö püüabki vastust leida.

Perevägivald põhjuse ja muutuse teooriatest ning praktikatest

Iga perevägivald sekkumisprogramm põhineb teatud teooriale vägivald tekke põhjustest ja selle muutmise võimalustest.

Perevägivald seletustes domineerivad kolm teooriate gruppi: põhjusi nähakse eelkõige ühiskonnas ja kultuuris või perekonnas või indiviidis (Healy jt. 1998). Neljandana on üha olulisemaks muutunud ka ökoloogilis-süsteemne teooria, mis integreerib eelnevaid.

Ühiskonnale ja kultuurile keskenduvad teooriad omistavad probleemi sotsiaalsele struktuurile ja kultuurilistele normidele ning väärtustele, mis toetavad või tolereerivad meeste vägivalda kasutamist naispartnerite vastu. Eelnevaga kooskõlas oleva **feministliku sekkumismudeli** eesmärgiks on muuta vägivaldakasutajate uskumuste süsteemi jõudmaks vägivalduse ja võrdsuseni suhetes ja laiemalt ühiskonnas. Feministlik-hariduslike programmide eesmärgiks on hoida vägivaldakasutajad vastutavana. (samas) Üheks tuntuimaks vastavasisulisel näiteks on Duluth DAIP programm.

Perekonnale keskenduvad teooriad omistavad probleemi perekonna struktuurile, perekonnasisestele interaktsioonidele ja perekondade sotsiaalsele isolatsioonile. Näiteks perekonnasüsteemide teooria omistab põhjuse lähisuhetes esinevatele kommunikatsiooniprobleemidele ja konfliktile ning näeb lahendusena kommunikatsioonioskuste õpetamist aitamaks partneritel vägivalda vältida. **Perekonnasüsteemide sekkumismudeli** kohaselt on vägivalda kasutamises vastutavad mõlemad osapooled ning eesmärgiks on suhete arendamine. (samas)

Indiviidile keskenduvad ehk psühholoogilised teooriad omistavad probleemi isiksusehäiretele, vägivaldakasutaja sotsiaalsele keskkonnale lapsepõlves, bioloogilistele kalduvustele või kiindumushäiretele. Vastavate teooriate baasil on välja kujunenud kaks sekkumismudelit: **individuaalne ja grupi psühhodünaamiline teraapia** ning **kognitiiv-käitumuslik grupiteraapia**. Psühhodünaamilise teraapia eesmärgiks on alateadvusliku vägivalda kasutamise juurpõhjuse välja selgitamine ja selle teadlik lahendamine. Kognitiiv-käitumuslik sekkumine keskendub “kognitiivsele restruktureerimisele”, oskuste arendamisele ning vägivaldani viivate sündmuste ahela väljaselgitamisele. Kognitiiv-käitumusliku sekkumismudeli kohaselt on vägivaldakasutaja täielikult vastutav ning seega kohustatud omandama vägivaldatusi käitumisalternatiive. (samas) Kognitiiv-käitumusliku grupiteraapia näiteks on Zürichi kriminaalhooldusteenistuse programm „Partnerlus ilma vägivaldaga“ (Mayer 2005).

Sekkumisprogrammide tõhususest

Üldiselt on jõutud arusaamale, et pole olemas sellist programmi, mis kõigiga või alati töötab (Debbonaire 2004). Leidub uurijaid (Gondolf 2004), kelle kohaselt on sekkumisprogrammid mõõdukalt tõhusad ning uurijaid (Babcock jt. 2004), kes peavad programmide mõju minimaalseks. Positiivsemaid tulemusi leitakse programmi algusest lõpuni läbijate hulgast. Gondolf (2002) on leidnud, et programmi lõpetanud kasutasid enda partneri vastu füüsilist vägivalda kaks kolmandikku väiksema tõenäosusega kui programmist välja langejad. Debbonaire (2004) rõhutab aga, et sekkumisprogrammi tõhususest ja rakendamise kvaliteedist hoolimata, kasutavad osad mehed programmis osalemise ajal vägivalda ning Gondolf (2002) on leidnud, et sellised mehed jätkavad tõenäoliselt ka pärast programmi lõppu vägivalda kasutamist.

Sekkumisprogrammide tõhusus sõltub mitmetest erinevatest teguritest: sekkumismudelid, terapeudi omadustest ja ettevalmistusest, programmi kestusest ja integreeritusest üldisesse sekkumissüsteemi, vägivaldakasutaja partneriga loodavast kontaktist, meeste eripärade väljaselgitamise ja nende arvestamise määrast, programmi tõhususe hindamise viisist.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: sekkumismudeli valik

Üheks oluliseks sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavaks teguriks võiks pidada sekkumismudelit. Sekkumismudelite tõhususest annavad aimu eelkõige metodoloogiliselt kvaliteetselt teostatud hindamised. Akoensi jt. (2012) kohaselt on nii Euroopas kui Põhja-Ameerikas vägivalda toimepanijatele mõeldud **programmide hindamine aga endiselt varajases arengustaadiumis**. Sekkumisprogrammide efektiivsuse välja selgitamiseks tuleb teostada nii programmide sise- kui välishindamine. Programmi ressursid (nt aeg, raha) kulutatakse tavaliselt aga täies mahus teraapia läbiviimisele, sise- ja välishindamisele jääb vähem aega ja muid ressursse (Juhised meessoost ...). Isegi kui sise- ja välishindamine on läbi viidud, on hindamiste metodoloogiline kvaliteet tihti ebapiisav tegemaks kindlaid järeldusi ja mõõtmaks programmide mõju suurust (Akoensi jt. 2012). Näiteks esineb välishindamise praktikates järgnevaid nõrku kohti: jätkuhindamisele eelnenud perioodi lühidus, madal vastasmäär, kontrollgrupi puudumine. Programmide efektiivsuse võrdlemine eeldab ka **suuremat konsensust programmide eesmärkide osas** (Hamilton jt. 2012). Lisaks tuleb tõdeda, et komplekssete ja teoreetiliselt heterogeensete programmide puhul on **raske hinnata, milline teraapia komponent võis viia rohkem või vähem positiivse tulemuseni** (Akoensi jt. 2012). Kokkuvõttes peame tõdema, et **me ei tea veel, mis töötab kõige paremini, kelle jaoks ning mis tingimustel**.

Järgnevalt lähtume nendest programmide hindamistest, mille metodoloogiline kvaliteet on olemasolevatest parim.

Gondolf (2002) ja tema meeskond hindasid seitsme aasta jooksul nelja Ameerika Ühendriikide standarditega kooskõlas olevat perevägivalda kasutavatele meestele suunatud programmi. Programmide hindamisest selgus, et vägivaldakasutajad õppisid või kasutasid järgnevat viite põhilist strateegiat, kuidas hoiduda vägivalda kasutamisest:

1. „ära tee midagi“;
2. katkestamine;
3. diskussioon;
4. austus;
5. muu.

Katkestamise strateegia hõlmab näiteks järgnevaid tehnikaid: lõpeta vaidlus, võta aeg maha, lahku ruumist, kasuta „enesega rääkimist“, mõtle enne tegutsemist. Diskussiooni strateegiale on omased järgnevad tehnikad: kasuta probleemilahendamist, räägi tunnetest, helista sõbrale või nõustajale. Austuse strateegia puhul on oluline naiste väärtustamine, nende vaatenurga austamine ja nende suhtes empaatiline olek. Muu võib tähendada aga naistega kooselamisest loobumist, vähem sõltuvusainete tarbimist jne. (Debbonaire 2004)

Katkestamise strateegiatele viidatakse ka kui viha juhtimisele (Mullender, Burton 2001). Healey jt. (1998) leiavad, et viha juhtimise tehnikad võivad osutada kasulikuks vaid programmi ühe osana. Mitmed hindamised (Dobash jt. 2000) on leidnud, et katkestamise/viha juhtimise tehnikad (nt aja maha võtmine) aitavad vähendada füüsilise vägivalda kasutamist, samas kui seksuaalse ja emotsionaalse vägivalda või kontrolliva käitumise vähendamisel omavad nad vähem mõju. Gondolfi (2002) hindamisest selgus, et **märkimisväärne või täielik vägivaldse käitumise lõpetamine on tugevalt seotud hoiakute muutumisega**. Seega kestlikumaks muutuseks on vaja katkestamise strateegialt

liikuda edasi diskussiooni või austuse strateegiatele. Hoiakulise muutumise soodustamiseks tuleks sekkumisprogrammi sisse tuua arutelu elemendid (Gondolf 2002). Mitmetest programmide hindamistest (Healey jt. 1998; Dobash jt. 2000) on ilmnenu, et **grupidiskussioonid** aitavad osalejatel liikuda katkestamise tehnikalt edasi strateegiateni, mis hõlmavad enam uskumuste muutust. Seejuures on grupikohtumised üheks levinumaks töömeetodiks vägivalda kasutavatele meestele mõeldud programmides (Partanen 2008). WHO 2007. aasta uuringust ilmneb, et **efektiivne grupitöö peaks sisaldama maskuliinsuse ja soonormide refleksiooni, aga ka konkreetseid oskuste arendamise tegevusi**. Esimesel juhul on olulisel kohal arutelu, mõistmaks soo sotsiaalset konstrueeritust ja kuidas see mõjutab ning struktureerib suhteid, võimu ja ebavõrdsust. Alusteadmised soopõhisest vägivallast on olulised, kuid **ainult teadmistele suunatud sessioonid ei näidanud erilist mõju hoiakutele või käitumisele**. Seega peaksid antud teemad ja arutelu olema ühenduses reaalse eluga, reflekteerides kuidas soonormid mõjutavad mehi endid ja nende partnereid ning perekondi. Reaalse eluga ühenduse loomisele aitavad kaasa osalussessioonid, kus kasutatakse rollimänge, juhivat kujutlust, juhtumianalüüsi või "mis siis kui" tegevusi (näited reaalelulistest olukordadest koos küsimusega "Mida teeksid sina selles olukorras?"). (WHO 2007) Üheks efektiivseks vahendiks on ka selliste olukordade, kus mehed on kasutanud vägivalda, uuesti ja aeg-luubis läbimängimised, võimaldamaks meestel näha sündmusi enda partneri perspektiivist ja mõistmaks selle mõju nii talle kui lastele. Lisaks on sel viisil võimalik enamusele grupiliikmetele kommunikeerida, et otsuseid tehakse erinevates aegpunktides. (Burton jt. 1998) Samuti tuleb käsitleda teemasid, kuidas väljendada tundeid ilma vägivalda kasutamata või kuidas tulla toime vihaga ning lahendada paarisuhte konflikte (WHO 2007). Suhtlemisoskuste arendamise olulisust toetab ka Gondolfi (2002) uuring. Wilsoni (2003) kohaselt hõlmab edukate programmide sisu:

- vägivaldsete intsidentide analüüsi;
- tujude ja tunnete ära tundmist ning jälgimist;
- meeste sotsialiseerumise ja naisi puudutavate hoiakute uurimist;
- empaatia arendamist;
- erinevate kognitiivsete oskuste ja tehnikate arendamist suurendamiseks kontrolli enda heaolu ja käitumise üle.

Eelnevalt välja toodu põhjal võiks järeldada, et üheks tõhusaimaks sekkumismudeliks võiks olla feministliku ja kognitiiv-käitumusliku kombinatsioon. Mullenderi ja Burtoni (2000) järgi ongi **kohaseim mudel töötamiseks vägivallakasutajatega kognitiiv-käitumuslik meetod kombineerituna feministlikuma lähenemisega**. Babcock jt. (2004) kohaselt ühendatakse kõige sagedamini feministlikule teooriale omased võimu ja kontrolli teemad viha- ja stressijuhtimise ning suhtlemisoskuste arendamisega. **Tänapäevased sekkumisprogrammid põhinevad tihti mitmel erineval teoorial** (Healy jt. 1998; Babcock jt. 2004). Sellega seletabki Babcock jt. (2004) tulemust, mille kohaselt Duluthi ja kognitiiv-käitumuslikule mudelile baseerunud programmid ei erinenud üksteisest tulemuslikkuse poolest.

Rothman jt. (2003) uurisid 56 programmi, mida praktiseeriti üle maailma ning nad leidsid, et feministliku taustaga programme oli 34%. Samas **pidas soorolle vägivalda tekkes vähemalt mõningal määral oluliseks 73% programmidest**. Hamilton jt. (2012) uurisid 19 Euroopa riigist 54 programmi ning ilmnes, et **kõige sagedamini praktiseeritakse Euroopas kombineeritud kognitiiv-käitumusliku ja feministliku taustaga programme** (22 programmi) ning puhtalt kognitiiv-käitumusliku taustaga programme (11 programmi). Vastav tulemus peegeldab pigem Põhja- ja Lääne-Euroopa riikide

praktikute eelistusi ning vähem Ida- ja Lõuna-Euroopa oma¹. Viimaste piirkondade praktikud eelistasid võrreldes Põhja- ja Lääne-Euroopa omadega veidi enam psühhodünaamilise taustaga programme.

Seega võib siiski väita, et ka senised praktikute eelistused viitavad feministliku ja kognitiiv-käitumusliku kombinatsiooni tõhususele.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: terapeudi ettevalmistus

Sekkumisprogrammide tõhusust mõjutavad lisaks sekkumismudelile ka terapeudi omadused ja ettevalmistus. WHO 2007. aasta uuringust selgus, et abistajad on efektiivse grupihariduse võtmetegur. Wilsoni (2003) kohaselt **võivad terapeudi omadused osutada sekkumismudelil olulisemaks**. Seejuures tuleb vägivalllakasutajatega tegelevatele praktikutele tagada tööks ettevalmistav koolitus ning teraapia läbiviimise perioodiks emotsionaalse toetuse ja professionaalse supervisiooni pakkumine. Lähisuhtes vägivalda kasutanud meeste grupide läbiviimine eeldab praktikutelt muuhulgas järgnevate oskuste omandamist:

- tehnikad edendamaks osalust grupisessioonides ja hoidmaks vägivalllakasutajad vastutavana neid eemale tõukamata või alandamata;
- oskus austada vägivalllakasutaja enda rõhumiskogemusi ilma nendega kaasa minemata;
- enda emotsioonide vägivalllakasutajatele või ohvritele ülekandmise vältimine. (Rothman jt. 2003)

Grupivedajad peavad olema reflekteerinud ka enda sugu ja mehisust puudutavaid hoiakuid, olema kindlad enda võimes tegelemaks komplekssete teemadega nagu näiteks seksuaalne vägivald, mehe-naise suhted, seksuaalsus, isiklikud tunded ja kogemused (WHO 2007). Debonnaire (2004) kohaselt peaksid grupisessioone läbi viima mees ja naine, kes saavad näidata eeskuju austavast ja egalitaarsest koostööst. WHO 2007. aasta uuringu tulemused kinnitavad, et head abistajad näitlikustavad sugudevahelist võrdset käitumist ning suudavad luua turvalise keskkonna, kus mehed saavad häbistamist kartmata väljendada kahtlusi ja küsimuse alla seada sügavalt juurdunud arusaamu mehisuse ja sugude kohta.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: programmi kestus Sekkumisprogrammi tõhususe puhul on olulisel kohal ka selle kestus. Gondolfi (2002) uuringu kohaselt võtavad hoiakulised muutused aega ning sellest tulenevalt oleks vaja programmide kestust pikendada. Näiteks Duluthi programmi kestus on pikenenud 24 nädalalt 2 aastani, RESPECT² soovib grupitööd teha vähemalt 75 tundi minimaalselt 30 nädala jooksul (Wilson 2003: 4). Samas on leitud, et ka lühemad sekkumisprogrammid võivad olla efektiivsed. WHO 2007. aasta uuringu järgi omavad **iganädalased 2-2,5 tundi kestvad sessioonid, mis toimuvad 10-16 nädalat, enim tõenduspõhist efektiivsust hoiakute muutmisel**. Babcock jt (2004) programmide meta-analüüsist selgus, et kõige tõhusamateks sekkumisprogrammideks olid 16 nädala pikkune grupiteraapia, mis sisaldas ka säilitamise tehnikaid

¹ Uuringus oli Ida- ja Lõuna-Euroopa riikide programmide osakaal märgatavalt madalam.

² Ühendkuningriigis kasutusel olev standard koduvägivalda toimepanijatele suunatud programmide kvaliteedi kindlustamiseks.

ning 12 nädalane suhete arendamise oskuste treeninggrupp. Tuginedes osalejatega läbiviidud kvalitatiivsele hindamisele ilmneb, et sessioonide vahele jääv nädal või mõni päev on oluline komponent soonormide ümberkujundamisel ja hoiakute ning käitumise kahtluse alla seadmisel. Seega on oluline, et sessioonide vahel oleks aega, mil saaks arutatud teemasid rakendada reaalses elus ja/või reflekteerida või mõelda sisu üle. (WHO 2007)

Hamiltoni jt. (2012) Euroopas rakendatavate programmide uuringust selgus, et programmide keskmiseks kestuseks oli 29 nädalat, mille jooksul viidi läbi keskmiselt 26 sessiooni ning keskmiseks sessiooni pikkuseks oli umbes 2 tundi. Seega oli reaalseks **programmi kestuseks keskmiselt 52 tundi**.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: integreeritus sekkumissüsteemi

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutab ka see, kuivõrd ta on integreeritud üldisesse sekkumissüsteemi. Gondolf (2002) uuringu üheks põhijärelduseks oli: **vägivallakasutajatel aitab oma käitumist muuta sekkumissüsteem tervikuna**, millest programm moodustab ühe osa. Ka Dobash jt. (2000) leidsid, et üksnes programmide või üksnes kriminaalõigussüsteemi tegutsemisest ei piisa pikaajalise muutuse saavutamiseks. Seega on programmi efektiivsuse tagamise huvides **integreeritus** üldisesse sekkumissüsteemi ja **koostöö** süsteemi erinevate osade vahel.

Oluliseks sekkumissüsteemi osaks on kriminaalsüsteem. Tihedam koostöö kriminaalsüsteemiga võib aidata suurendada programmide järgimist. Nimelt on suur programmidest välja langemise määr üheks oluliseks programmi tõhusust mõjutavaks teguriks. Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides on keskmine programmist väljalangemise määr 50% (Burton jt. 1998). Seejuures on väljalangemine suur eriti meeste hulgas, kes kõige tõenäolisemalt taaskasutavad vägivalda (need, kellel on vähim kaotada mõõdetuna haridustaseme, abielustaatus, kodu omamise, tööstaatus, sissetuleku ja riigis elatud ajapikkuse järgi) (Feder, Forde 2000). Mitmed uuringud (Gondolf 2002; Debonnaire 2004) on leidnud, et vabatahtlikud osalejad langevad programmist suurema tõenäosusega välja kui kohtu poolt saadetud ning seda just programmi varajases faasis. Näiteks Pittsburgis anti välja arreteerimisluba juhtudel, kui vägivallakasutaja ei ilmunud programmi eelintervjuule, kui programmi tõendatult ei järgitud 30 päeva jooksul või programmi ei lõpetatud. Mitteilumise määr langes selle tulemusena 36%-lt 6%-le (Mullender, Burton 2000). Üheks oluliseks sekkumissüsteemi osaks on ka ohvritele teenuseid pakkuvad organisatsioonid. Vägivallaohvritele teenuseid pakkuvate organisatsioonidega tasub luua kontakte – nii on praktikutel võimalik saada enam infot ohvrite kogemustest ja personalil saada emotsionaalset, poliitilist ja majanduslikku toetust (Rothman jt. 2003). Rothmani jt. (2003) uuringust selgus, et 61% praktikutest löid formaalseid sidemeid kohalike ohvriabiteenuste pakkujatega.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: kontakt osalejate partneritega

Sekkumisprogrammi tõhusus sõltub ka vägivallakasutaja partneriga loodavast kontaktist. Kontakt partneriga peaks tekkima kohe, kui mehed programmi alustavad. Gondolfi (2004) kohaselt esines umbes 75% korduvast vägivallast esimese kuue programmis osalemise kuu jooksul. Kontakt partneriga on oluline tuvastamiseks meestelt saadud info täpsust nende käitumise kohta ja edendamaks ohvrite turvalisust. Samuti peaks partneritega konsulteerima programmi ja selle mõjude osas. Suhtlus partneriga peaks toimuma otse ja privaatset, vägivallakasutaja kaudu suhtlemine võib ohustada ohvri turvalisust. (Debonnaire 2004) Samas leiavad Bennett ja Williams (2001), et ohvriga ja vägivallakasutajaga ei tohiks suhelda sama abistaja. Rothmani jt. (2003) uuringust selgus, et 71% programmides tehakse jõupingutusi jõudmaks ohvrini, et rääkida tema kogemustest vägivallakasutajaga.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: osalejate eripäradega arvestamine

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutab see, mil määral pööratakse tähelepanu meeste eripärade väljaselgitamisele ja nendega arvestamisele. Daphne II programmi ja projekti „Töö koduvägivalla toimepanijatega Euroopas“ raames välja töötatud dokumendis „Juhiseid meessoost perevägivaldajatele mõeldud programmide standardite väljatöötamiseks“ on välja toodud, et eel- ehk riskihindamine ja –analüüs peaksid kuuluma iga programmi koosseisu. Riskihindamine ja –analüüs aitavad kindlaks määrata meeste sobivuse programmidesse. Näiteks mehed, kellel on konkreetsed psühhiaatrilised häired, kellel on alkoholi- või uimastisõltuvus, ei pruugi programmidesse sobida, v.a juhul kui programmid on suunatud ka nende seisunditega tegelemisele või võimaldavad ligipääsu täiendavale sekkumisele. Gondolf (2002) leidis, et uimasti- või alkoholisõltuvuse ravimine peaks tavaliselt aset leidma enne programmis osalemist või eraldi ja paralleelselt sellega, kindlustamaks et see ei sega mehe osalust programmis või et seda ei kasutataks vabandusena. Lisaks võib välja sõeluda ka järgnevad vägivallakasutajate tüübid: abistaja vastu vägivalla kasutajad, seksuaalkurjategijad, suitsiidialtid, seadust mitte kartvad mehed, grupitöö segajad või sessioonidelt regulaarsed puudujad (Rothman jt. 2003). Samuti võimaldab riskihindamine abistajatel kasutada õigeid meetmeid ohvrite turvalisuse tagamiseks ja annab olulist informatsiooni meeste erikohtlemise vajaduse kohta (Juhised meessoost ...). Akoensi jt. (2012: 13) kohaselt saab sekkumisprogrammi tõhusust suurendada, kui programmi kohandada vastavalt osalejate õppimise stiilile ja käitumise profiilile. Olulisel kohal on ka meeste motivatsiooni välja selgitamine.

Hamiltoni jt. (2012) uuringust selgus, et Euroopas rakendati eelhindamist 36 programmis (56-st), millest 25-s kasutati kliinilist ja eksperthinnangut ning 16 hõlmasid empiiriliselt valideeritud diagnostilisi perevägivalla hindamisinstrumente, nagu Abikaasa Ründamise Riski Hinnang (*Spousal Assault Risk Assessment*) ja üldist taasründamise riski taset mõõtvat *Level of Service Inventory-Revised*. Mõnedes programmides rakendati sissevõtu hindamisel mõlemaid vorme. Vastavalt osalejate vägivalla

taaskasutamise riski määrale viidi kohandamised läbi 72% programmides ja 85% programmides viidi vähemalt mõningal määral kohandamised läbi arvestades osalejate õppimisstiile ja võimekusi.

Riskihindamist ei pea tingimata läbi viima abistajad, seda võivad teha ka kriminaalhooldusametnik või teised sobivad isikud koostöös programmi eestvedajate ja naistega tegelevate töötajatega (Debbonaire 2004: 42). Riskianalüüsis tuleb kasutada võimalikult palju infoallikaid: politsei andmed, info teistelt osaleja või tema perega tegelevatelt ametkondadelt, võimalusel info naiselt ja lastelt (Debbonaire 2004: 43; Juhised meessoost ...). Gondolf (2002) leidis, et parim riskihindamise „vahend“ oli naine ise.

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutavad tegurid: hindamismeetodid

Sekkumisprogrammi tõhusust mõjutab ka viis, kuidas tõhusust kindlaks tehakse.

Nagu eelnevalt välja toodud, esineb programmide hindamise metodoloogilises kvaliteedis veel arenguruumi. Wilsoni (2003) kohaselt esinevad programmide tõhususe hindamisel peamiste probleemvaldkondadena: edu definitsioonide olulised erinevused, puudulik uurimisdisain, andmeallikate ebausaldusväärsus ja jätkuhindamisele eelnenud perioodi lühidus.

Seni on kasutatud näiteks järgnevaid edukriteeriume: füüsilise vägivalla lõpetamine, emotsionaalse vägivalla ja kontrolliva käitumise lõpetamine, naise elukvaliteedi areng ning vägivallakasutaja hoiakute muutumine nii, et enam pole tarvidust kasutada vägivalla vältimise tehnikaid (Debbonaire 2004: 30).

Hindamisdisain peaks rakendama randomiseeritud või kontrollgrupi disaini ja peaks hindama ohvri taju ning kogemusi seoses mehe käitumise muutumisega (Rothman jt. 2003). Hinnates programme tuleks silmas pidada ka järgnevaid aspekte:

- partneri aruanded on suurima valiidsuse ja reliaablusega mõõdik (Gondolf 2002), sest vägivallakasutaja enesearuanded on avatud eitamisele ja minimiseerimisele ning ametlikud andmed on piiratud madala vastamise ja süüdimõistmise määrade tõttu;
- hindamisel ei tohiks piirduda vaid selle väljaselgitamisega, kas on esinenud füüsilise vägivalla kordumist, tähelepanu tuleks pöörata ka teistele tulemitele: kas on esinenud kontrollivat käitumist, ähvardamist, verbaalset väärkohtlemist, kas on paranenud naise elukvaliteet ja üldine heaolu (Gondolf 2004);
- jätku-hindamine peaks toimuma enam kui ühe aasta pärast programmi lõpetamist ning mida pikem vaheperiood, seda parem (Mullender and Burton 2000).

Programm CHANGE

Üheks eeskuju pakkuvaks näiteks võiks pidada Monica Wilsoni ja David Morrani väljatöötatud programmi CHANGE. Selle puhul on tegemist feministliku ja kognitiiv-käitumusliku mudeli kombinatsiooniga, mis on loodud Šotimaa kriminaalsüsteemi poolt ja suunatud peres vägivalda kasutavatele meestele. See on ka üks peamine põhjus, miks antud programmi eeskujuna vaadeldakse: lisaks sellele, et vastav sekkumismudel tundub olevat üks tõhusaim, on see välja töötatud kriminaalsüsteemi kaudu programmi tulevatele meestele. Ka praegune Eesti konteksti jaoks väljatöötatav programm on mõeldud eelkõige meestele, keda suunatakse sinna läbi kriminaalhooldussüsteemi ning vähem vabatahtlikele tulijatele. Vabatahtlike osalejate kaasamise kasuks räägib aga DVIP (*Domestic Violence Intervention Project*) programmi hindamine. Nimelt leiti, et kohtulikult saadetud ja vabatahtlikult tulnud meeste kombineerimine osutus produktiivseks praktikaks, seejuures mõjus see osade kohtu poolt saadetud meeste motivatsioonile positiivselt (Debbonaire 2004: 33-34).

CHANGE programm käsitleb nelja üldist teemat:

- vastutuse võtmine vägivaldsete tegude eest;
- viha juhtimine;
- meeste sotsialiseerumine;
- sotsiaalsete oskuste treening (Kraus 2005: 17).

Dobash jt. (2000) määratlesid CHANGE programmi hinnates järgnevad muutuseprotsessi elemendid:

1. Muutus on võimalik – võimaluse käsitlemine, et muutus võib olla nii soovitatav kui ka võimalik;
2. Motivatsioon muutuda – soov, et muutus leiaks aset;
3. Miks muutuda? – mõistmine, et vägivalda kasutamisel on personaalne hind ja hind partnerile ning lastele;
4. Mis muutub? – arusaama juurutamine, et nad ise vastutavad muutuse toimumise eest ning et nad teevad vägivalda kasutades valikuid ja otsuseid;
5. Üldine muutuse mehhanism – enda käitumise reguleerimise õppimine vastandina välisele kontrollile või väliste tagajärgede kartusele;
6. Diskursus – vägivaldse käitumise ja kontrollivate hoiakute ning uskumuste õigustamise ja välja vabandamise asendamine uute ideedega õigustest ja vastutusest suhetes, põhinedes võrdsusele ja enda tegude eest vastutuse võtmisele;
7. Muutuse meedium – rääkimine, kuulamine, mõtlemine, õppimine, reflekteerimine ja muud kognitiivse restruktureerimise viisid;
8. Muutuse konkreetsed elemendid – uute oskuste ja mõtlemisviiside õppimine; selles muutuse aspektis valitseb oht, et mehed õpivad ainult „rääkima programmi juttu“ tegeliku käitumise muutmise asemel; siinkohal osutub oluliseks kontakt partneriga.

Tabelist 1 saab täpsema ülevaate programmi sisust ja metoodikast. Selgub, et CHANGE programm arvestab mitmete eelnevas alapeatükis välja toodud teguritega, mis peaksid programmi tõhusust suurendama. Programmi moodulite loogika on toodud lisa 1.

Tabel 1. Programmi CHANGE sisust ja metoodikast (Debbonaire 2004)

Arusaam vägivaldsest käitumisest	Vägivalla kasutaja vastutus	Vägivaldne käitumine on valik	Vägivaldne käitumine on funktsionaalne ja kavatsuslik
Moodul 2: Vägivalla definitsioon. Sh füüsilist, psühholoogilist, seksuaalset, kontrollivat käitumist, ähvardusi, vägivalda omandi ja koduloomade üle. Moodul 11-15: vägivalla demüstifitseerimine, sh vägivalla mustreid ja erinevaid juhtumiuuringuid. Moodul 15: võrreldakse „võimu ja kontrolli“ ringi „võrdsuse“ ringiga.	Vägivallakasutaja vastutab täielikult vägivaldse käitumise eest. Moodul 7: vägivalla demüstifitseerimine 1 - vabandused ja kavatsus.	Moodul 7: vägivalla demüstifitseerimine 1 - vabandused ja kavatsus. Moodul 8: enda turvalisemaks muutmine 1 – eelhoiatuslikud signaalid. Moodul 11: vägivalla demüstifitseerimine 2 – vägivalla mustrid.	Moodul 2: tuuakse selgelt välja, et vägivalda kasutatakse võimu ja kontrolli saavutamiseks. Moodul 7: vägivalla demüstifitseerimine 1 - vabandused ja kavatsus.
Eitamise, minimeerimise ja süü taktikatega tegelemine	Vägivalda toetavate hoiakute ja uskumustega tegelemine	Perevägivalla sotsiaalse ja soolistatud konteksti tunnistamine ja selle alane arutelu	Meeste partneritele suunatud võimu- ja kontrolliootustega tegelemine
Moodul 7: vägivalla demüstifitseerimine 1 - vabandused ja kavatsus.	Moodul 6: meeste sotsialiseerimine. Sh vaadatakse mõju poistele ja meestele ning kuidas need kujundavad soorollilisi uskumusi.	Moodul 6: meeste sotsialiseerimine.	Moodul 15: võimu ja kontrolli ringi võrdlemine võrdsuse ringiga.
Meeste arendamine, mõistmaks vägivalla lühi- ja pikaajalisi tagajärgi partnerile ja lastele	Austusele ja võrdsusele põhineva olemisviisi õppimine ja selle omandamine	Sekumise fookus: mehed kui vägivallakasutajad mitte ohvrid	Vägivallakasutajate hoiakutega kaasainemise vältimine
Moodul 17: naiste vägivalla kogemused. Tagajärgi lastele või vanemusele ei käsitleta.	Moodul 4: terved suhted. Moodul 5: emotsioonide ära tundmine ja määratlemine. Moodul 15: „võimu ja kontrolli“ ning „võrdsuse“ ringid. Moodul 18: empaatia arendamine. Moodul	Moodul 2: vägivalla defineerimine. Moodul sisaldab juhiseid, kuidas hoida fookuses mehi kui vägivallakasutajaid ja aitab abistajatel tegeleda meestega, kes peavad ennast ohvriks.	Sissejuhatav osa sisaldab sellealaseid juhiseid. Sh soovitus osaleda spetsiifilisele treeningul.

	19: vägivalduse oskused. Moodul 20: negatiivne ja positiivne mõtlemine. Moodul 21: kommunikatsioon. Moodul 22: õiglane vaidlus. Moodul 24: isikliku muutuse märkamine. Moodul 25: agressiivsus, passiivsus.		
Programmi kestus	Grupivedajad	Eel- ehk riskihindamise vahendid	Kontakt partneriga
26 nädalat (fikseeritud pikkus) kinnises grupis	Igat gruppi viib läbi mees ja naine	Kasutatakse hindamisvorme, vägivaldse käitumise nimekirju, vigastuste loendit.	Konkreetsed jaotusmaterjalid, infopakett naisele, vägivalda kasutamise ajaloo raportid.

Austrias rakendatav Viini Meeste Nõustamise Keskuse programm lähtub suuresti CHANGE programmist. Selle programmi eripäraks on aga see, et meestele viiakse programmi sisenemisel ja selle lõppedes läbi põhjalik diagnostiline hindamine. Selleks kasutatakse järgnevaid küsimustikke:

- *Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI)* lühiversioon,
- *State-Trait –Anger Inventory (STAXI)*,
- ***Violence Against Women Scale (VAWS)***,
- ***Psychological Maltreatment of Women Inventory (PMWI)***,
- *Trierer Alcohol Inventory (TAI)*,
- ***Quality of Life Index (QLI)*** (Kraus 2005: 12).

Seejuures täidavad rasvases kirjas toodud küsimustikke ka partnerid.

Viidatud allikad:

- Akoensi, T., Koehler, J. A., Lösel, F. A., Humphreys, D. K. (2012). Domestic violence perpetrator programs in Europe, Part II: A systematic review of the state of evidence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*.
- Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review*, 23, 1023–1053.
- Bennett, L., Williams, O. (2001). *Controversies and Recent Studies of Batterer Intervention Program Effectiveness*. Harrisburg, PA: VAWnet, a project of the National Resource Center on Domestic Violence/Pennsylvania Coalition Against Domestic Violence. (<http://www.vawnet.org> 05.09.2013)
- Burton, S., Regan, L., Kelly, L. (1998). *Supporting Women and Challenging Men Lessons from the Domestic Violence Intervention Project*. Bristol: Policy Press.
- Debonnaire, T. (2004). *Evaluation of work with domestic abusers in Ireland*. Dublin, Ireland: Department of Justice Equality and Law Reform.
- Dobash, R.E., Dobash, R.P., Cavanagh, K., & Lewis, R. (2000). *Changing Violent Men*. London: Sage.
- Feder, L., Forde, D.R. (2000). *A test of the efficacy of court-mandated counseling for domestic violence offenders: The Broward experiment*. National Institute of Justice.
- Gondolf E. 2004. Evaluating Batterer Counseling Programs: A Difficult Task Showing Some Effects and Implications. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 605-631.
- Gondolf, E. W. (2002). *Batterer Intervention Systems*. London: Sage.
- Gondolf, E.W. (1998). *The Impact of Mandatory Court Review on Batterer Program Compliance: An evaluation of the Pittsburgh Municipal Courts and Domestic Abuse Counselling Center (DACC)*. Minnesota: Minnesota Center Against Violence and Abuse.
- Hamilton, L., Koehler, J. A., Lösel, F. A. (2012). Domestic violence perpetrator programs in Europe, Part I: A survey of current practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*.
- Healey, K., Smith, C., O'Sullivan, C. (1998). *Batterer intervention: Program approaches and criminal justice strategies*. Washington DC: US Department of Justice.
- Juhised meessoost perevägivalatsetele mõeldud programmide standardite väljatöötamiseks. (http://www.work-with-perpetrators.eu/documents/standards/www_standards_ee_2008_vers_1_1.pdf?sprache=standards%2Fwww_standards_ee_2008_vers_1_1.pdf&submit=Download 29.08.2013)
- Kraus, H. (2005). Men's Centre Vienna. *Therapeutic treatment of men perpetrators of violence within the family: seminar proceedings Strasbourg, 18-19 November 2004*. Strasbourg: Council of Europe, 11-19.

Mayer, K. (2005). Bewährungsdienst Zürich II. *Therapeutic treatment of men perpetrators of violence within the family: seminar proceedings Strasbourg, 18-19 November 2004*. Strasbourg: Council of Europe, 84-87.

Mullender, A., Burton, S. (2000). *Reducing Domestic Violence: What Works? Perpetrator Programmes*. Policing and Crime Reduction Unit, London: Home Office.

Partanen, T. (2008). Interaction and Therapeutic Interventions in Treatment Groups for Intimately Violent Men. Doctoral Thesis. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Rothman, E.F., Butchart, A., Cerda, M. (2003). *Intervening with perpetrators of intimate partner violence : a global perspective*. Geneva: World Health Organisation.

Saltzman, L.E., Fanslow, J.L., McMahon, P.M., Shelley, G.A. (2002). Intimate partner violence surveillance: uniform definitions and recommended data elements. version 1.0. Atlanta (GA): Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.

World Health Organization (2007). Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions. Geneva.

Wilson, M. (2003). *Perpetrator programmes for Male Domestic Violence Offenders: What do we know about effectiveness?* Edinburgh: Criminal Justice Social Work Development Centre for Scotland.

Lisa 1

Programmi CHANGE moodulite loogika on järgnev (Debbonaire 2004).

Moodul 1: sissejuhatus programmi

Moodul 2: vägivalda defineerimine

Moodul 3: sissejuhatus programmi sisenemisse, sellest väljamine ja kodutöösse

Moodul 4: terved suhted

Moodul 5: emotsioonide märkamine ja määratlemine

Moodul 6: meeste sotsialiseerumine

Moodul 7: vägivalda demüstifitseerimine I – vabandused ja kavatsus

Moodul 8: enda turvalisemaks muutmine I - eelhoiatuslikud signaalid

Moodul 9: enda turvalisemaks muutmine II – enesekohane kõne

Moodul 10: enda turvalisemaks muutmine II – aeg maha plaanid

Moodul 11: vägivalda demüstifitseerimine II – vägivalda mustrid

Moodul 12: vägivalda demüstifitseerimine III- juhtumiuuring 1

Moodul 13: vägivalda demüstifitseerimine IV- juhtumiuuring 2

Moodul 14: vägivalda demüstifitseerimine V- meeste arreterimisjuhud

Moodul 15: „võimu ja kontrolli“ ning „võrdsuse“ ringid

Moodul 16: juhtumiuuring 3

Moodul 17: naiste vägivalda kogemused

Moodul 18: empaatia arendamine

Moodul 19: vägivalduse oskused – juhtumiuuring 4

Moodul 20: negatiivne, positiivne mõtlemine

Moodul 21: kommunikatsioon

Moodul 22: õiglane vaidlemine

Moodul 23: armukadeduse mõistmine

Moodul 24: isikliku muutuse märkamine

Moodul 25: agressiivsus, passiivsus

Moodul 26: hindamine

Moodul 27: lõpetamine

Moodul 28: puhkuseplaanid